

З ЕПІСТОЛЯРНОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ 20-х років ХХ ст. (листування Порфирія Мартиновича з Михайлом та Катериною Грушевськими)

Тетяна ШЕВЧУК, Валентина НОВІЙЧУК

“Ми утратили й той рідний, спільний для нас колись, голубий небосхил упорядкованих і своєчасних ідей, наш живий світогляд. На перехресті доріг стоїть українська душа в латаній свитині, зшитій із поношених і потертих мислей... Вона стукає до святинь науки, що в останню епоху, на переломі сторіч, була головною підвалиною світогляду”.

Микола Шлемкевич. “Загублена українська людина”.

Академік Андрій Лобода, характеризуючи стан і завдання української етнографії середини 1920-х років відзначав, що попри велику вагу її в громадському і культурному житті України, розвиток самої науки “не відбувався нормально”. І пояснював це тим, що українським етнографам “доводилося бути самоуками, працювати здебільшого з власної ініціативи, виходячи з власних, особистих мотивів або обставин життя, а не з потреб самої етнографії. Через те етнографія на Україні, хоч які великі здобутки вона має, ще не являє собою наукової галузи, як слід упорядкованої”¹.

Але саме в 20-ті роки ХХ ст. українська фольклористика й етнографія починають набувати чітких організаційних форм, чому сприяла робота різних установ (комісій, секцій, філій) Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН). Особливо плідно працював Історично-Філологічний Відділ ВУАН (йдеться насамперед про установи, очолювані Михайлом Грушевським). В кінці 1925 року було утворено “Асоціацію культурно-історичного дослідження”, куди увійшли Культурно-історична комісія, Комісія Історичної пісенності та Кабінет примітивної культури. До роботи в цих установах залучалися не лише фахові сили (Катерина Грушевська, наприклад, готувала до видання тексти українських народних дум), а й дослідники-аматори. Таким був і Порфирій Денисович Мартинович, 150 років з дня народження якого виповнюється в березні цього року.

П. Мартинович (7.03.1856, с. Костянтинівка Костянтиноградського пов., Полтавщина; тепер Сахновщинський р-н Харківської обл. — 15.12.1933, м. Красноград, Полтавщина; тепер Харківська обл.) був талановитим українським художником, у 1873-80 рр. навчався в петербурзькій Академії мистецтв. Про те, як Порфирій Мартинович “пірнув у кобзарську атмосферу”, детально розповідає Катерина Грушевська у вступній статті до першого тому видання українських народних дум: “Р. 1869 чи 1870 тринадцятилітній або чотирнадцятилітній Мартинович починає повний курс кобзарської науки: харківський кобзар Федоренко вчить його грати на кобзі і, як велить закон, уводить його до цеху. Се перший випадок в історії нашої етнографії такого повного “входження” дослідувача в той замкнений громадський круг, який він досліджує, — засіб, що задовго перед тим уживали різні англійські дослідники первісних народів...”² З 1876 року П. Мартинович взявся до систематичного записування зразків кобзарського епосу. Знайомство з Миколою Костомаровим та Василем Горленком поглибило інтерес до народної творчості.

Восени 1927 року з’явився друком I том корпусу “Українські народні думи”, впорядкований і науково обґрунтований Катериною Грушевською. Ініціатором цього й досі ніким не перевершеного видання дум був академік Михайло Грушевський. Видання було вдалою спробою соціологічного дослідження дум на підставі територіального розподілу їх за окремими місцевими кобзарськими школами. Листування Михайла та Катерини Грушевських, що зберігається у рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, відкриває перед нами цікаву сторінку роботи над фундаментальним виданням українських народних дум.

Михайло Грушевський звернувся до Порфирія Мартиновича як до великого по-

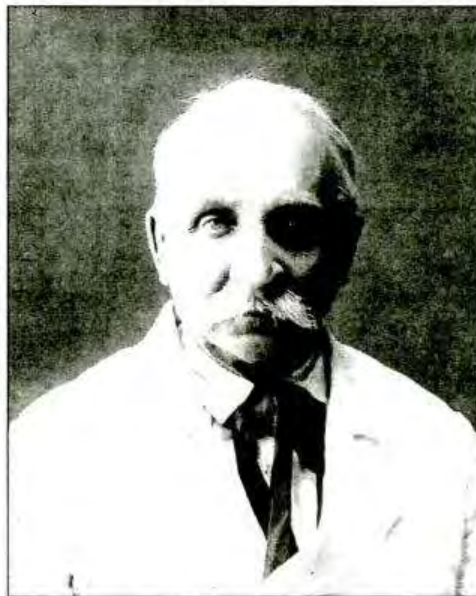
двигника в справі збирання українського фольклору і як до одного з найкращих знавців кобзарства з проханням допомогти його доньці у праці над підготовкою до друку корпусу українських народних дум. У травні 1927 року Катерина Грушевська відвідала Порфирія Мартиновича у степовому містечку Червонограді на Полтавщині (раніше мало назву Костянтиноград), де він проживав після від'їзду з Петербургу 1883 року. Молода дослідниця, що здобула освіту в Женевському університеті і встигла видати кілька цікавих праць з т. зв. примітивної культури, знайомиться з 71-літнім Порфирієм Мартиновичем, відомим українським художником і етнографом. О. Сластьон у спогадах про Порфирія Мартиновича так написав про цей період життя свого давнього приятеля: "Про його невпинну роботу знають фахові люди, через те й клопотала ВУАН про призначення йому пенсії. І доживає тепер свій восьмий десяток років немічний, хворий один з найвидатніших українських художників"³.

М. Грушевський не був особисто знайомий з П. Мартиновичем, але знав про його подвижницьку працю.

Знали його й інші відомі люди, причетні до справи збирання української народної творчості. Влітку 1878 року П. Мартиновича відвідала Ольга Петрівна Косач (українська письменниця, що згодом стала членом Етнографічної комісії ВУАН). Її брат, Михайло Драгоманов, також цікавився записами Порфирія Мартиновича і їдучи за кордон, забрав із собою дуже цінні записи українських дум і інші матеріали П. Мартиновича, долею яких згодом П. Мартинович не переставав цікавитися (згадки про це зустрічаємо і в листах П. Мартиновича до Василя Горленка, і в листах його до Катерини Грушевської). Листування В. Горленка і П. Мартиновича "на кобзарські теми" так вразило Катерину Грушевську, що вона опуб-

лікувала цей матеріал під назвою "З етнографічної праці 1880-х років" у "Науковому збірнику" за 1929 р. (записки історичної секції ВУАН). "В працях сих збирачів вирінає питання вже не про саме записування текстів, але й про студіювання цілих соціально-естетичних комплексів, реальних мистецьких гуртів з їх продукцією і взаєминами..."⁴

Те нове, що давала ця етнографічна робота В. Горленка і П. Мартиновича не було оцінено і використано в роботі інших етнографів. К. Грушевська вирішила продовжити працю В. Горленка й П. Мартиновича, оскільки вбачала в ній зародки соціологічних студій над українськими народними думами.

Михайло Мартинович

Друкуючи перший том видання українських народних дум, Катерина Грушевська висловила щирю вдячність П. Мартиновичу "за те, що допустивши до своєї скарбниці, він позволив нам познайомитись хоч поверховно з його колекціями, оцінити їх вартість і багатство їх змісту, а також дав можливість скористати з записів свого цінного знання кобзарської справи..."⁵

У Науковому архіві рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Риль-

ського зберігаються листи Михайла та Катерини Грушевських до Порфирія Мартиновича. Їх ми й пропонуємо увазі шанувальників кобзарського мистецтва.

¹ Лобода А. Сучасний стан і чергові завдання української етнографії // Етнографічний вісник. — 1925. — Кн. 1. — С. 2.

² Грушевська К. Збирання і видання дум в XIX і в початках XX віку // Українські народні думи. Том перший корпусу. — К, 1927. — С. СХХV.

³ Сластьон О. Мартинович. — Х., 1931. — С. 23.

⁴ Грушевська К. З етнографічної праці 1880-х років (до листування П. Мартиновича і В. Горленка) // Науковий збірник за рік 1929. Записки Істор. секції Всеукр. Академії наук. — Т. 32. — С. 188.

⁵ Грушевська К. Збирання і видання дум... — С. СХХХ.

У березні 2006 року виповнюється 150 років від дня народження Порфирія Денисовича Мартиновича (1856–1933) — видатного українського художника, етнографа, фольклориста. У Науковому архіві рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України зберігається архів П. Мартиновича (ф. 11, од. зб. 1415).

Протягом усього життя П. Мартинович збирав усну народну творчість — думи, історичні, соціально- і родинно-побутові, обрядові і календарно-обрядові пісні, дитячий фольклор; псалми, духовні вірші, молитви; прозові жанри: казки, легенди, перекази, розповіді, оповідання, анекдоти, загадки, приказки. Особливе місце в збирацькому доробку П. Мартиновича займають описи звичаїв і побуту кобзарів і лірників з детальними коментарями і поясненнями. Архів також містить величезну епістолярну спадщину — оригінали листів з чернетками відповідей на них. Його листування з видатними діячами української культури — В. Антоновичем, В. Білим, М. Біляшівським, Ф. Вовком, М. і К. Грушевськими, М. Лисенком, М. Мурашко, О. Сластьоном, С. Таранушенком, В. Щербаківським, Д. Яворницьким та ін. досі повністю ще не опубліковане.

Листи Михайла Грушевського

28.02.1927

Високоповажаний Порфире Денисовичу!

Я дуже рад був одержати Вашого листа і довідатися, що Ви в добрім здоров'ю й продовжуєте Вашу цінну роботу. Сам я стараюсь продовжити свою Історію України, перервану війною на 1649 році, а паралельно продовжую почату за кордоном Історію укр. літератури, котру довів до року 1628. Але поруч того мене дуже займає наша історична пісенність, коло збирання і видання котрої заходилися люде 1860–1870-х років, та не довели до кінця. Під моїм головуванням існує в Академії нашої “Комісія історичної пісенности”, де ми мріємо організувати спеціальний “Кабінет історичної пісенности”, в нім зібрати [те що] можна про наших кобзарів — носіїв сеї пісенности, про професійних співців-старців і про старцівство взагалі, та все що може ілюструвати історію збирання сеї пісенности. Друкується корпус українських дум, том I уже кін-

В історію української фольклористики П. Мартинович увійшов передусім як неперевершений збирач, знавець і дослідник українських дум і кобзарського побуту. З цього погляду безперечний науковий інтерес становлять листи Михайла і Катерини Грушевських, що стосувалися роботи К. Грушевської над виданням українських народних дум і листування П. Мартиновича з В. Горленком.

В архіві зберігається 8 листів М. Грушевського (ф. 11, од. зб. 228, 9 арх. арк.) і 14 листів К. Грушевської (ф. 11, од. зб. 231, 32 арх. арк.). Листи написані чорним і синім чорнилом на аркушах різного розміру. Окремі фрагменти листа К. Грушевської від 1.10.1927 р. мають механічні пошкодження, що не дає можливості повністю ідентифікувати його зміст; листи від 1.12.1927, 7.04.1928, 4.04.1929 написані на листівках.

Дати проставляємо на початку листа, праворуч. В квадратних дужках подається дата встановлена за штемпелем на конверті або ж як припущення визначене змістом листа.

Для деяких листів К. Грушевської характерна відсутність розділових знаків, проте подаємо їх із збереженням пунктуації та орфографії автора.

читься друком, працюю моєї доньки, що під моєю рукою спеціалізувалась на українській народ[ній] словесности, та пережитках передісторичної чи примитивної культури (я маю тільки одну дитину — отсю доньку Катерину, їй 26 років) і вона тепер оброблює історію збирання і видавання дум, як передмову до сеї збірки. Я, вона, і всі ми будемо вдячні Вам за всяку Вашу поміч Вашим багатим знанням і досвідом сій роботі, і взагалі тим молодим співробітникам, котрі займаються народ[ною] пісенністю при міні. Хоч міні не доводилося з Вами здібатися, проте я дуже давно знаю Вашу працю і шаную Вас як найкращого знавця нашого кобзарства і великого подвижника в збиранні нашої народної словесности. Коли я з свого боку міг би Вам чим небудь бути користним, я завсіди буду рад.

З великим до Вас поважанням
М. Грушевський

19.04.1927

Вельми Шановний Порфиріє Денисовичу!

Дуже був я рад отримати Вашого листа з поясненням Вашого многоважного завдання. Я дуже ціную Ваш многолітній труд, і єдине в своїм роді знання народної творчості. Всею душею спочуваю Вашому бажанню — довести діло Вашого життя до бажаного завершення, і по силі моєї можливості старатимусь здобути для сього коштів. Не знаю ще скільки і як — а хочу власне для сього щоб моя донька з своєю співробітницею, які працюють в Комісії Народної Пісенности і дістали від академії командировання до Вас, обзнайомилися з Вашим ділом як найкраще. Як вони зложать про се звідомлення, так я на сій підставі робитиму заходи про визначення Вам чи пенсії, чи коштів на продовження і закінчення Вашого діла. Я знаю, що Вас в Вашім життю чимало експлуатували в сій справі. Але сим разом не маєте чого боятись. Се добрі діти, з котрими Ви можете бути зовсім щирими і одвертими. Супроти Вас нема ніякого лукавства тут.

З великим і щирим поважанням
Мих. Грушевський

Виїхати до вас збираються коло 4—5 травня.

21.09.1927

Високоповажний Порфире Денисовичу!

Лист Ваш підписаний 10 серпня я дістав тільки тепер. Не майстер я на такі штуки, і в справах судових тримаюсь більше правила: “вріж поли і тікай”. Юристів-практиків майже не знаю, особливо в Харкові — а се треба б когось у Харкові. Тому надумав написати до доктора Михайла Мельника, що займає досить високу позицію в Нар. Ком. Юст. — посилаю йому витяг з Вашого листу, що викладає сю справу і прошу його зробити в сій справі все можливе — коли воно можливе.

Радив би одначе Вам, вибачте за слово — не привязуватися серцем до сеї справи. Я також на не одно махнув рукою з отаких маєткових справ, та взявся до викінчування своєї наукової роботи. Се важайте важніше, ніж дома — так і Ваше велике діло. Але я певен, що той чоловік зробить все можливе.

P.S. Перервавши писання листа, довідався, що саме їде до Харкова мій приятель,

який має ще й інших знайомих в вищих судових сферах Харкова. Він обіцяв зробити все можливе. Се чоловік енергійний.

Сердечно Вас вітаю і прошу бути доброї гадки.

Щиро прихильний М. Грушевський

10.10.1927

Спішу Вас повідомити, дорогий Порфирій Денисович, що той чоловік у Харкові мене повідомив, що він Вашу справу з Горбачовим в Найвищ. Суді уже знайшов, переглянув, вона 28.X буде розглядатись, і він сподівається доброго її розв'язання.

Як можна, поспішіть післати Кат.[ерині] Мих.[айлівні] листи Ваші з Горленком, бо приходять черга друкувати сей матеріал.

Ваш М. Грушевський

10.02.1928

Високоповажаний Порфирій Денисович!

В неприсутности моєї доньки, що пробуває в санаторії коло Відня¹ я прочитав Вашого листа, перше ніж післати їй, щоб довідатися, чи не можу бути чим небудь корисним. Я певен, що вона буде Вас просити написати свої поправки, завваження і доповнення до I тому “Дум” так повно і свобідно, як тільки можете, і використає з них все що буде можна вже в II томі, до котрого візьметься, як вернеться додому. Для улешення й сеї роботи разом з сим посилається Вам 64 карб. і форма росписки для отчетности, котру прошу підписати і прислати.

Ваш труд котрий Ви продовжуєте, я дуже ціную і жалую, що не можу зробити більше для його облекшення.

Від того чоловіка в НарКомЮсті, про котрого я Вам свого часу писав, мав я листа, та все не міг, вибачайте, вибрати часу, щоб Вам про се написати. Дуже мене роботи і клопоти обсіли. І нарешті порішив Вам післати 3 його листа все те що належить до Вашої справи. Коли схочете зробити так як він радить і подати прохане до ВУЦВК, а від академії мати рекомендацію, прошу мені написати — то я пришлю рекомендацію негайно.

З щирим привітом і побажаннями всього доброго Ваш Мих. Грушевський.

¹ Адреса така, якби Вам було треба: Oesterreich, Post: Ortmann (Ортманн), Sanatorium Wienerwald, K. Hruschewska

21.03.1928

Дорогий Порфир Денисович!

Спішу Вам вислати бажану рекомендацію. В справі пенсії я ще раз розпитався — стверджують, що Нар.Ком.Ос. визначив Вам II категорію. В сій справі ще раз туди напишемо. Доньці моїй прошу писати під Відень, вона ще довго там пробує, на жаль, адреса: Oesterreich, Post: Ortmann, Nieder Oesterreich Sanatorium Wienerwald, K. Hruschewska.

Що назбирається у Вас заміток до дум, так і присилайте міні, не чекайте кінця.

Вам щиро відданий М. Грушевський.

12.03.1928

Приємно міні повідомити Вас, Високоповажаний Порфирій Денисович, що наш товариш Ф. Я. Савченко, котрому було доручено від мене і Кат.[ерини] Мих.[айлівни], клопотатися в Харкові перед владою про Ваше забезпечення, повернувся з приємною відомістю, що Вам призначено пенсію вищої категорії.

Тішуся з того, в надії, що се підвищення — хоч і не відповідає Вашим великим заслугам перед українською словесністю, все ж може в якійсь мірі причинитися до покращання умов Вашого життя, підійме Ваше самопочуття, як говорилося, і надхне Вас новою енергією для так потрібного і цінного Вашого труду.

Як ідуть Ваші замітки до праці Кат.[ерини] Михайлівни? Прошу надсилати в міру того як вони у Вас пишуться, не чекаючи повного закінчення. Бо певне у Вас і пізніше з'являтимуться завваження і поправки. Матерія велика, і спостережень і споминів у Вас мабуть так багато, що відразу їх покласти на папір трудно. Праця Кат.[ерини] Мих.[айлівни] викликає взагалі все нові матеріали і завваження, котрими вона покористується в дальших томах.

Щиро Вас вітаю М. Грушевський

1.10.1928

Високоповажаний Порфирій Денисович!

Дістав Вашого листа. З початком академічного року Історично-Філологічний Відділ поновить клопотання про пенсії, кому не дано, то і в Вашій справі підійме знову прохання. Минулий рік на пенсії був сильно яловий, мало кому виклопоталося. Може сей рік буде кращий.

Прошу спромогтися і прислати Ваші доповнення і завваження до "Дум", що були ласкаві обіцяти. Згодом вишлемо ще трохи грошей за листи Горленка.

З побажанням всього найкращого, а перед усім доброго здоров'я —
Ваш М. Грушевський.

*В душі дуже дякую Вам за Вашу працю і старання
Вас як найкращого знову нашим побудуємо.
Величким подвигом в боротьбі нашої народ-
ної словесності. Коли я, сама болячка моя, як
Вам гали небуд бути козиром, а завжди
буду рад.*

З любов'ю до Вас поважанням

М. Грушевський

Фрагмент листа з підписом М. Грушевського

Листи Катерини Грушевської

Київ 2.06.1927 р.

Вельмишановний і дорогий

Порфире Денисовичу!

Все збираюся написати до Вас та й часу немаю, а так поволі минають три тижні як я поїхала з Костянтина. Згадую Вас часто і сердечно, а написати не зберусь. Вибачте!

Кілька день тому післано Вам на рахунок гонорару за тексти Горленка трохи грошей. Друкувати ці тексти будемо місяців за три і добре було-б що-б Ви прислали, ті його записи, що як кажете, заховались у Вас в листах.

А як Ваші власні праці? Так хочеться що-б Ви могли як найскорше закінчити і випустити їх у світ, що-б всі ті пісні і розкази вернулись знов до того українського народу, що Ви від нього зберегали їх, що-б схоронити для нього-ж.

Як Ваше здоров'я, дорогий Порфире Денисовичу, і як працюєте? Чи задоволені своєю роботою, чи гарний у Вас настрій? Хотіло-б-ся щоб був він гарний, як все те що Ви нам розповідали за ті чотири хороші дні що ми були у Вас.

Про Вашу фотографію, що з Щербаківським я ще нічого не дізналась, але буду шукати і певне-ж таки знайду!

Текст "думи" про яку ми з Вами говорили я Вам посилаю. Цікаво мені як вона Вам здасться. Як буде у Вас час — напишіть пару слів, я буду дуже за них вдячна.

Про себе немаю що сказати — у мене багато роботи, що займає мені увесь день, але я працюю з охотою.

Людмила Прокоповна було перестудилася і пролежала кілька день — се у нас погода така.

Видання дум посувається до кінця. Надіюсь що скоро зможу послати Вам книжку. І хочеться мені сього і боюсь Вашого суду. Бо помилки будуть напевне, а кому-ж їх судити як не вам! Мені дуже, дуже хотіло-б-ся щоб книжка припала Вам до вподоби але коли не сподобається то прошу лаяти не жаліючи. Се, все одно, буде мені корисна наука. Зараз я кінчаю передмову до збірки дум і дуже часто хотіло-б-ся порадитись з Вами то про одне, то про друге. Біда тільки що так до Вас далеко, а листом довго говорити.

Поки що витаю Вас щиро і бажаю всього доброго. Батька мого в дома нема і він не може сам поклонитись Вам, але я за нього передаю Вам сердечний привіт. Він дуже вдячний Вам за все те що Ви для нас зробили, за пояснення і інформації і за гарне Ваше відношення до нас.

Міцно стискаю Ваші руки

з глибокою пошаною

Ваша Катерина Грушевська.

[5.08.1927]

Високоповажаний і дорогий

Порфирію Денисовичу!

Давно я до Вас не писала — то за своїми подорожами (з Відня і їздила ще в Париж, Берлін, то що) то за тими справами що мусіла спішно кінчати повернувшись до Києва.

Між сими справами і видання листів Василя Петровича Горленка до Вас, і його записів псалмів. Сю роботу я тепер кінчаю: з захопленням перечитую листи в яких описується Ваша спільна робота коло вивчення Кобзарства та української старовини. Яка величезна, яка цінна і цікава то була праця! Дуже цікаві листи і правдива се була думка Ваша, що їх слід було надрукувати. Але коли не зробив того Василь Петрович то слід зробити нам тепер. Тільки варто було-б зразу і Ваші відповіді друкувати. Тим більше, що як видно з листів В.[асиля] П.[етровича], в Ваших листах відомостей про Кобзарів повинно було бути ще більше і вони мусіли бути цікавіші ніж листи Вашого приятеля.

Се була дуже цікава сторінка з історії українського народознавства отся Ваша приязнь з В.[асилем] П.[етровичем] не слід що-б слід про неї загинув! Присилайте свої листи для друку також.

Пишіть і про себе як здоров'я, як себе почуваєте, як праця? — Дуже давно я не знаю нічого що з Вами, а зараз не можу писати довго.

У нас все більш менш по старому. Живем, працюєм часто згадуємо Вас дорогий і вельмишановний Порфирію Денисовичу! Бувайтеж здорові і благополучні з глибокою до Вас пошаною. Кат.[ерина] Гру[шевська].

Пятниця 11.08.1927

Вельмишановний дорогий

Порфире Денисовичу!

Спасибі за Вашого хорошого листа і за Вашу прихильність. Я дуже ціню Вашу думку про етнографічну роботу і дуже вдячна за Ваші слова заохоти в моїй праці над думами! Буду надіятись що вони таки вийдуть до ладу...

Також дуже вдячна за присилку Горленкових дум як тільки перепису так зараз-же й відішлю. Можна-б було підждати з сим листом що-б зразу відіслати і Горленкові записи, але мені хотілося як мога швидше післати Вам фотографію — то-ж я й пишу зразу-ж.

З усіх трьох фотографій що Ви згадуєте, на думку фотографа, найкраще було перезняти іменню сю. Інші дві, на його думку, вийшли-б погано, не ясно. Дуже буду рада коли ся дрібниця зробить Вам приємність. Хотілось би Вам послужити чимсь більшим і може Бог дасть, колись ще доведеться!

Що до сторінок вирваних з Вашої тетраді, що була у Драгоманова, то я буду їх шукать. Хто зна може й пощастить знайти, хоч думаю, що буде трудно.

Людмила Прокоповна витає Вас, вона скоро поїде на Чернігівщину, збирається в дорогу і їй все ніколи.

Батько мій теж сердечно витає Вас і бажає Вам всього доброго. Ми обоє радіємо, що Ваша хвороба минула і надіємось що Ви скоро зовсім окріпнете для Вашої цінної праці.

Бажаю здоровля і доброго настрою і всього, всього доброго чого тільки може бажати глибоко шануюча і прихильна Вас К. Грушевська

1.10.1927 р.

Вельмишановний і дорогий

Порфире Денисовичу!

Спасибі Вам за довгого й цікавого листа! Слава Богу що Ви вже настільки подужали, що можете й нелижати в ліжку. Тільки-ж дивіться, не втомлюйте себе занадто всякими справами, коли здоровля не дуже міцне. Бережіть себе!

Мені дуже шкода, що Ваші фотографії вийшли такі бліді, але все таки добуду й решту: хай будуть у Вас на спогад; а може — другі знимки й ліпше вийдуть... Біда, бачте,

така що {пошкоджено} самих немає, десь мабуть {пошкоджено} у покійного Миколи Федотовича, а доводиться перезнімать із фотографій. Того вони й виходять гірше. Хоч і самі фотографії теж не дуже ясні. Ну та побачимо як воно вийде; як будуть готові то зараз же вишлю їх Вам.

Що до листів про кобзарське, то се Ви дуже праві що треба-б друкувати обидві половини і Ваші листи і Горленкові, от коли-б Ви погодилися їх передать до переписки Івану Хведоровичу Неутрієвському! Я пишу йому що-б він яко мого скоріше їх переписав і копію вислав бо друкувати треба отсею осінню, а без листів записі не {пошкоджено} зрозумілі.

Я думаю, що поперед {пошкоджено} отпечатати ті листі, що торкаються тих записів В. П. Горленка, що ще в "Киевской старице" були надруковані, його листи і Ваші листи. А вже далі ті листи, що торкаються пізніших записів, і самі записи тут-же напечатати. Була-б гарна книжечка на память про Вашу дружбу з ним, про Вашу і його роботу над кобзарством, з якої стільки добра вийшло для науки про кобзарську поезію!..

Дуже прохаю Вас передати до переписки листи, як вони йдуть, по порядку: від 1882 року і далі.

Я все кінчаю Думи, та ніяк не кончу {пошкоджено} все напечатано {пошкоджено}, та хто його зна що ще. Як кончу сю роботу, хотілось би мені взятися зразу до записів В. П. Горленка, що-б не одвикатись другою роботою.

Про Ваш будинок батько мій писав Вам, то мабуть Ви вже знаєте що у Харкові обіщали діло зробити як слід; от тільки не знати куди се діло направили з Костянтина. Як би Ви могли узнать в суді куди його направлено далі, чи в Полтаву, чи куди і за яким №, то справа пішла-б скоріше. Хоча я думаю, що й так воно зробиться як слід. Обіщати, обіщали, ну далі, звісно — як Бог дасть.

Про пенсію зараз нічого не чуто, бо праця ще не почалась після канікул, мабуть скоро що небудь почуємо.

Батько мій і Людмила [Прокоповна] кланяються Вам. Я щиро {пошкоджено} Вас і кінчаю бо спишіть треба, і так вже скільки кляксів наставила. Вибачте се в мене таке чорнило капосне! З глибокою і щирою пошаною до Вас Катерина Гру[шевська].

[між 1.10—23.10.1927]

Високоповажний і дорогий
Порфире Денисовичу!

З радістю дізналася я що Ви вже одужали від своєї хвороби і знов працюєте. Надіюсь що Ви почуваете себе добре і що праця дає Вам задоволення. Може тепер коли почуваете себе краще знайдете хвилию часу щоб вислати листи Василя Петровича Горленка про які Ви говорили мені в Костянтинограді. Я саме тепер хочу приготувати до друкування його псалми і думи як се ми з Вами умовлювались і для сього хотілось би мати зразу ж і ті листи, бо без них буде видання неповне а доповнювати — Бог зна чи доведеться.

Маю надію в скорім часи вислати Вам Вашу фотографію що була зроблена на виставці — там Ви і Микола Федотович Біляшівський. Я знайшла її отсе недавно і замовила фотографу перезняти — як тільки буде готова вишлю Вам. Я дуже зраділа знайшовши її і думаю що й Вам вона зробить приємність.

Друк моїх дум вже доходить до кінця, надіюсь що скоро зможу післати їх на Ваш суд. Дуже мені шкода що Ви не дозволили надрукувати записів від Гордійця і від Холодного — вони належали-б до прикрас книги. Але нехай ми їх може надрукуємо з иншими Вашими записами. Правда?

З глибокою до Вас пошаною і вдячністю
К. Грушевська.

23.10.1927

Високоповажний і дорогий
Порфирій Денисовичу!

Спасибі Вам за велику радість що Ви мені зробили приславши листи Василя Петровича Горленка. Вони дійшли благополучно, я їх гарненько заховала і зразу ж почала переписувати щоб не давати оригіналів в друкарню. Пишу Вам зразу-ж ввечері що-б Ви не тривожились за їх долю. Пишу тільки декілька слів що-б сповістити Вас, а більше напишу згодом.

Як Ваше здоровля, дорогий Порфире Денисовичу? Ви щось нічого не пишете про себе? Глядіть себе в сю осінню пору. Тепер так легко простудитися. Я так і простудилася не знаю коли і де, до того-ж взагалі почуваю себе погано: хворіла я, кажуть що трохи перевтомилася. Не знаю чи правда, тільки по-

чуваю себе погано. Але тепер з охотою візьмусь за видання записів Василя Петровича Горленка і думаю що поздоровшаю зразу від цікавої праці.

Фотографії Ваші ще не готові. Новин покищо нема ніяких цікавих той писать нема чого. Батько мій Вас вітає щиро і я бажаю Вам всього найкращого, та ще раз дякую Вам.

З глибокою і щирою пошан[ою] до Вас
К. Грушевська

1.12.1927

Високошановний і дорогий
Порфире Денисовичу!

Вибачте що пишу коротко я і так задержала отвіт. Я одержала Вашого листа і посилку думи Думенка але не відповіла і не подякувала Вам як слід бо хворіла. Зараз я ще не зовсім здорова але постараюсь скоро написати Вам. Покищо вибачте мені і прийміть щиро подяку за присилку.

З найглибшою до Вас пошаною
К. Грушев[ська].

20.02.1928 р.

Вельмишановний і Дорогий
Порфире Денисовичу!

Переслав мені отсе батько Вашого дорогого листа і велике, велике спасибі Вам за нього!

Кожне Ваше прихильне слово мені дуже дороге — я дуже ціню Ваші похвали моему виданню "дум" — а що гріхи в ньому мусіли бути то се я й знала. Як би охоти та доброї волі досить було для такого діла, то воно-б вийшло в мене добре, бо бажання в мене було і є велике зробити його як слід. Але ж бажання мало, а треба і знання і досвіду, а в мене... Я буду Вам дуже, дуже вдячна за кожне слово, що Ви запишете і всі поправки до сього першого тому. Томів буде мабуть що зо два, то чи в другому, чи на кінці можна буде все оговорить, що Ви відмітете і як уже вийде.

Мені дуже жалко коли я що не так написала про Вас — але то тільки як-то кажуть: "здуру", не знаючи писала. Бо-ж Ви таки знайте, дорогий Порфире Денисовичу, як дуже я Вас шаную.

Листи В. П. Горленка були переписані, ще як я їхала з Києва, почти всі. Зараз ма-

буть їх кінчають. Як дасть Бог, вернуся то будемо друкувати.

Як що у Вас, що знайдеться для Вашого збірника, то Ви таки давайте до переписки Варварі Михайловні — хай діло не стоїть! А що Ви пишете, мовляв навіщо вставки в оповіданнях Даниленка в скобки ставить то се, по моему, дуже вірно. Я думаю що так би й варіації слід в скопки ставить, от як у Кобиланки, також. Все-таки воно народне слово — каже про те як народ наш розуміє красу і історію свою. Нехай би воно не пропадало, як уже Ви записали сі варіації! В друге їх ніхто не запише... Немає кому і не буде.

Вибачте, що я так пишу якось криво та не до ладу. Лежачи пишу. Як виїхала з дому простудилась я, тай захворіла і отсе вже п'ять неділь лежу в санаторії, що покращає — встану, то знов жар — знов лягаю. Хто його зна, скільки доведеться тут сидіти. Обидно дуже: як таки поїхала щоб тут попрацювати, в бібліотеках, то що, а замість того — лежу нічого не роблячи.

Може-ж таки Бог дасть подужаю то вернувшись до Києва зразу й напишу Вам про то, як діло з листами В. П. Горленка і Крюковського шукать буду далі.

А покищо ще раз велике, велике Вам спасибі за добре слово, і ще раз вибачте де не до ладу вийшло. Хотілось би мені дуже виправити свою вину перед Вами і дуже прошу записувати по пунктам, що де не так як слід. Бувайте здорові дорогий Порфирій Денисович.

З найглибшою до Вас пошаною

К. Грушевська

[Ортман, 7.04.1928]

Христос Воскресе

Вельмишановний і дорогий

Порфире Денисовичу!

Бажаю Вам в доброму здоровлі і радісному настрої відсвяткувати се велике весняне свято та набратися сил і здоровля на весь рік для Вашої дорогоцінної праці.

К. Г.

[Кінець 1928 — початок 1929]

Вельмишановний і дорогий

Порфирію Денисовичу

Ідуть Різдвяні свята і я хочу хоч кількома словами побажати Вам усякого добра яке собі люде в сей час бажають чи хоч раніше бажали.

Поздоровляю Вас і бажаю здоровля і міцці і бадьорости на довгі, довгі літа. Жити повним життям і працювати повними силами над Вашим великим і всім нам дорогим ділом.

Вибачте що давно не писала — перш за все ніколи було, а друге признаюсь, що все чекала може надійдуть Ваші листи до Василя Петровича, почекаю ще. Рукопис лист[ів] Горленкових і передмову я вже здала але сказала редакторові що як одержу Ваші листи то возьму рукопис поряд і повставляю. Він на се погодився.

А все таки як можна поспішіть...

Поки що вітаю Вас щиро. Батько передає Вам свій сердечний привіт.

З глибокою до Вас пош[аною]

К. Грушев[ська].

Гратюко мій Вас вітаю щиро
і бажаю Вам всього найкращого,
та ще раз дякую Вам з шанами і щирою пошаною
до Вас
К. Грушевська
23/х 1927 р.

4.04.1929

Високоповажаний і дорогий
Порфире Денисовичу!

Тільки що одержала посылку з листами — ще не читала. Сповіджаю тільки щоб Ви знали що вони дійшли вже. Прийшли дуже вчасно бо через неділю треба здавати в типографію. Пишу тільки два слова, подрібніше лист.

З глибокою пош[аною]
Кат. Грушев[ська]

2.05.1929

Христос Воскрес!

Дорогий Порфир Денисович!

Поздоровляю Вас з Святим і бажаю всього доброго, багато сил та здоровля і зиску всім Вашим замислам.

Я тільки що вернулася з Петербургу, куди їздила на деякий час в бібліотеки і через це не написала до Вас скоріше і тепер пишу тільки пару слів.

Готовлю до друку Ваші листи — після Великодня підуть вони в друкарню.

Яка маса цікавого в них! Скільки інтересних фактів про кобзарство! Але яку силу праці вложили Ви в це діло і якої прекрасної праці!

Читаю з захопленням і учуся.

Листи Василя Петровича поверну як тільки закінчиться печатання.

Зараз не пишу більше вже пізно а я спішу післати листа.

Ще раз вітаю Вас з найглибшою до Вас пошаною. К. Грушев[ська].

26.10.1929

Дорогий і високоповаж[ний]
Порфи́рію Денисовичу!

Все відклала до Вас листи що б післати разом і книжку з Вашим листуванням, а книжка все не виходить і не виходить!

Отсе їду на кілька день з Києва, може за той час книжка вийде з друкарні і Вам її пішлють то тоді вже я Вам напишу подрібніше.

Тепер напечатали листи тільки за 1885 рік — їх найбільше. В слідуючому випуску Наукового Збірника мабуть поміститься все решта. Буде більше ніж в сьому випуску. Тоді можна буде їх переплести разом ("Листу-

вання" з сього випуску і з слідуючого) і вийде чимала книжечка!

А яка цікава і корисна се буде книжка для всіх що вивчають культуру народу... У нас правда взагалі мало такого роду робіт, але настільки цікавої і в думці не було. Для пізнання кобзарства се буде сама важна робота. Я хотіла висловити все своє захоплення Вашим листуванням (і всею Вашою працею), в маленькій статейці передмові але се трудно висказати таким мало досвідченим пером як моє.

Все таки я певна що листи оцінять всі що скільки небудь розуміються на етнографії і літературі, і без всяких передмов.

Бажаю Вам всього найкращого і щиро вітаю Вас дорогий Порфир Денисович, будьте здорові і не забувайте

К. Груш[евська]

Ленінград, 26.05.1930

Високоповажаний і дорогий
Порфи́рію Денисовичу!

Хто його зна як і писати до Вас, як просити у Вас вибачення за таке безсовісне моє поведження... Не думайте тільки що я не думала про Вас весь час і про те що слід до Вас написати.

Думала і о Великодні і перед тим, і вже зовсім засоромилася як одержала Вашого листа. Тільки ж було весь час тільки усякої всячини поганої і противної що ніколи було і з думками зібратися. Отсе поїхала трохи у "світ" то й можу написати на свободі.

Між іншим було багато в мене клопоту і з Вашим листуванням. Воно повинно друкуватися в наступній книжці Наукового Збірника — я переписала його до 1887 р., вийшло 100 сторін[ок] і дала друкувати, а вони взяли тай загуби! Дуже мені не хотілося переписувати на ново (листів оригіналів я з рук не даю, вони все у мене в доброму місці сховані і навіть порохом не припали), але переписувати знов справа довга. Ну нарешті їх знайшли і вже здали в друкарню, все обійшлося добре, тільки я нахвилювалася. Та все добре що добре кінчиться..!

Як бачите листів так багато що вийде не дві порції а три, отож коли Ви ще що небудь знайшли то присилайте, ще поспіють до друку.

А друкувати треба — з місяць тому, а може й більше (я погубила вже й дні) знов мене запитував проф. Андронік Іоанікеєвич Степович, колиж буде продовження. Як вийшов збірник він їх зразу ж прочитав і був дуже захоплений, та все допитувався коли буде продовження і скільки ще є листів. В загалі "Листування" Ваше викликало інтерес чималий розказувала мені дочка покійного Лазаревського, Катерина Олександровна, що її мати теж читала їх з великим інтересом, вони добре знали В. П. Горленка, в них теж чимало його листів залишилося. Тільки вони знали його більш як пана що в колясці їздить а про його працю з кобзарями мабуть і недогадувались. Тепер дивуються.

Отож не сердьтеся на мене Порфирій Денисович, що я не пишу, а діло я все таки не забуваю. Тому й не повертаю Ваших листів поки все не надруковано хай полежать — бува знов загублять копію, з чогож тоді списувати. Читала я про виставку Ваших картин у Харкові і раділа за Вас жаль тільки що сама не бачила. Надіялася сього року заїхати до Вас, та мабуть нічого не вийде. Всі ми перехворіли сю зиму батькови моєму навіть операцію робили, хворіла і я довго. Мабуть треба буде лікуватися то вже не поїдем, як хочеться. Тут пробудемо ще з тиждень і до Києва. Пишіть і не сердьтеся на мене. Вірте що таких вірних приятелів як я, хоч у Вас бо-

гато було друзів що Вас цінили як Ви того заслужуєте, а все таки мабуть було не багато. Отож вибачайте мені мої, на жаль многи прегршення, все вони більш "не вольні".

Пишіть про своє здоров'я і працю. Від того молодого чоловіка що влаштував виставку (я забула його прізвище) чула я що Ви працюєте безупинно. Дай Боже Вам тільки здоров'я і спокійного життя та доброго настрою, а я знаю що Ви праці ніколи не кинете.

Тут (тобто не тут, а в Києві) співробітник академії Харків записує на фонограф співи кобзарів. Колись Ви дуже про те турбувалися щоб кобзарська музика не пропадала а він се робить добре. Був тепер на Харківщині, обіщав показати що записав, але мабуть не скоро збереться. Хотів він і до Вас поїхати, не знаю чи поїхав як що приїде то поруко[водіть] ним він людина толкова і справу свою дуже любить. Так кажуть знаючі люде, бо я сама його мало знаю.

Ну вже здається досить Вам докучила своїм писанням, треба кінчати.

Бувайте здорові, дорогий Порфирію Денисовичу. Бажаю Вам всього всього доброго, що тільки де небудь є на світі, а більше всього здоров'я.

З найглибшою до Вас пошаною

Катерина Грушевська.

Батько мій дякує за пам'ять і щиро вітає Вас та бажає всього доброго.

The article commemorates a great Ukrainian artist, ethnographer and folklorist Porfyriy Martynovych (1856-1933). His archive is kept in the Scientific manuscript and phonorecords archive, Rylsky Institute of Art Studies, folklore and Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine (f. 11, 1415 art.). The scholar gathered a great number of folkloristic materials, including various songs, religious folklore, and different prose genres. Special concern was given to customs and life of folk singers. Besides, a great epistolary heritage is kept in the archive. Porfyriy Martynovych's correspondence includes letters from outstanding people of his time (V. Antonovych, M. Lysenko, D. Yavornytsky, etc.). The letters from M. and K. Grushevsky are of special interest as touching upon the topic of folk singers (kobzari and lirnyky). The following letters and some remarks on them are included in the article.